

УДК 94(477.86)»1926/2004»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-3-2>

Богдан ПАСКА,
orcid.org/0000-0002-5452-5254
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) bohdan.paska@pnu.edu.ua

Роксолана-Валентина ЯВОРСЬКА,
orcid.org/0009-0002-5563-5858
студентка III курсу факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) rgavriluk704@gmail.com

ОКСАНА ПОПОВИЧ (1926–2004) В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСИДЕНТСЬКОМУ РУСІ

Метою статті є всебічний і комплексний аналіз участі Оксани Попович в українському дисидентському русі 1960–1980-х рр. Основою джерельної бази є спогади учасників руху та документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ). Методологічною основою статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Було проведено перехресний аналіз та співставлення інформації історичних джерел різного походження для встановлення об'єктивної картини подій. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дана проблема досі не стала предметом повноцінного вивчення в сучасній українській історіографії. У статті розглянуто особливості формування світогляду О. Попович, передумови її залучення до дисидентського руху. Простежено ключові віхи антирадянської активності дисидентки: участь в івано-франківському правозахисному гуртку, долучення до петиційних кампаній на захист політичних в'язнів, поширення самвидавної літератури. Досліджено репресії радянського режиму проти активістки, а також її становище під час перебування в ув'язненні. Автори приходять до висновку, що участь О. Попович в українському дисидентському русі найяскравіше проявилася у правозахисній діяльності та поширенні самвидавної літератури. Зокрема, вона активно долучалася до різноманітних петиційних кампаній, а в лютому 1979 р. увійшла до складу Української Гельсінської групи (УГГ). Важливий вплив на її становлення як правозахисниці відіграли дисиденти Оксана Мешко та Валентин Мороз, із якими вона активно комунікувала на рубежі 1960-х – 1970-х рр. Радянському режиму, який двічі прирік О. Попович на тривалі терміни позбавлення волі й заслання, не вдалося зламати її волю бо боротьби. Незалежно від місця перебування дисидентки – на волі чи в умовах ув'язнення – вона завжди проявляла чітку антирадянську позицію та принципово відстоювала проукраїнські погляди.

Ключові слова: Оксана Попович, український дисидентський рух, український національний рух, радянський режим, Комітет державної безпеки (КДБ), репресії.

Bohdan PASKA,
orcid.org/0000-0002-5452-5254
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) bohdan.paska@pnu.edu.ua

Roksolana-Valentyna YAVORSKA,
orcid.org/0009-0002-5563-5858
Student of the III year at the Faculty of History, Political Science and International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) rgavriluk704@gmail.com

ОКСАНА ПОПОВИЧ (1926–2004) IN THE UKRAINIAN DISSIDENT MOVEMENT

The purpose of the article is an objective and comprehensive analysis of Oksana Popovych's participation in the Ukrainian dissident movement of the 1960s–1980s. The basis of the source base was the memories of the participants of the movement and the materials of the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (SSA SSU). The

methodological basis of the article was the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a complex of general scientific and special-historical methods. A cross-analysis and comparison of information from historical sources of various origins was carried out to establish an objective picture of historical events. The scientific novelty of the research lies in the fact that this problem has not yet become the subject of a full-fledged study in modern Ukrainian historiography. The article examines the peculiarities of O. Popovych's worldview formation, the prerequisites for her involvement in the dissident movement. The key milestones of the dissident's anti-Soviet activity are traced: participation in the Ivano-Frankivsk human rights circle, involvement in petition campaigns for the protection of political prisoners, distribution of self-published literature. The repressions of the Soviet regime against the activist, as well as her situation during her stay in prison, were studied. The authors conclude that O. Popovych's participation in the Ukrainian dissident movement was most clearly manifested in human rights activities and the distribution of self-published literature. In particular, she actively participated in various petition campaigns, and in February 1979 she became a member of the Ukrainian Helsinki Group (UHG). Dissidents Oksana Meshko and Valentyn Moroz, with whom she actively communicated at the turn of the 1960s and 1970s, had an important influence on her development as a human rights defender. The Soviet regime, which twice sentenced O. Popovych to long terms of imprisonment and exile, failed to break her will to fight. Regardless of the dissident's whereabouts – free or in prison – she always showed a clear anti-Soviet position and fundamentally defended pro-Ukrainian views.

Key words: *Oksana Popovych, Ukrainian dissident movement, Ukrainian national movement, Soviet regime, State Security Committee (KGB), repression.*

Постановка проблеми. Оксана Зеновіївна Попович (1926–2004) належить до тієї нечисленної когорти діячів українського національно-визвольного руху, які поєднали два його етапи – збройну боротьбу 1940–1950-х рр. та дисидентство. Своє життя вона присвятила безкомпромісній боротьбі за незалежну Україну, заплативши за цю мрію інвалідністю та 24,5 роками ув'язнення і заслання. Попри це, а також незважаючи на знайомство та співпрацю з чільними діячами українського дисидентського руху, Оксана Попович наразі залишається мало-відомою постаттю в історії України.

Аналіз основних досліджень. На сьогодні в українській історичній науці проблематика українського дисидентського руху є доволі розроблена та представлена значною кількістю наукових досліджень. Серед них окреме місце посідає наукова література, присвячена жінкам-дисиденткам (Блонар, 2022: 301–319; Картальова, 2020; Ревегук, 2007: 184–193; Тарнашинська, 2005). Щодо постаті Оксани Попович, то фрагментарні біографічні відомості й інформацію про її участь в національно-визвольному та правозахисному рухах містять праці Софії Карасик (Карасик, 2001; Карасик, 2005) й Івана Романюка (Романюк, 2012). Дотично про неї згадував у своїх наукових працях дослідник дисидентського руху Богдан Паска, зокрема про її зв'язки з Городенківською групою інакодумців (Паска, 2018–2). Проте проблема участі О. Попович у русі спротиву другої половини ХХ ст. ще не стала предметом повноцінного дослідження. Основу джерельної бази статті склали інтерв'ю дисидентки Василю Овсієнку та фотокопії архівних матеріалів із Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) в Івано-Франківській обл.

Мета статті – всебічний та комплексний аналіз участі Оксани Попович у дисидентському русі 1960–1980-х рр. До завдань дослідження відносимо наступні: проаналізувати передумови залучення дисидентки до правозахисного руху, висвітлити основні форми та наслідки її опозиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Згорання на початку 1960-х рр. процесів часткової лібералізації радянського режиму та початок наступу на українську інтелігенцію, зокрема на середовище шістдесятників, привели до появи опозиційно налаштованих щодо радянської дійсності діячів – дисидентів. А репресії кінця серпня – початку вересня 1965 р. стали стимулом до активного розвитку правозахисного руху, одним з перших прикладів діяльності якого стала акція протесту 4 вересня 1965 р. на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова та колективні листи-звернення на захист заарештованих. Поряд із молодими дисидентами продовжували боротьбу також і їх попередники – учасники збройної національно-визвольної боротьби в рядах ОУН та УПА. Серед тих, хто слугував своєрідним містком між поколіннями борців за незалежність України, була Оксана Попович.

Народилася майбутня дисидентка 2 лютого 1926 р. в с. Жуків тогочасного Городенківського повіту Станіславівського воєводства (нині Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) в національно свідомій сім'ї учительки Олени Новодворської (з родини письменника Леся Мартовича) й активного учасника Української революції на західноукраїнських землях Зенона-Мар'яна Поповича. Саме батько був моральним орієнтиром для малої Оксани та здійснив вагомий вплив на формування її національної свідомості й патріотизму.

Як згодом вона згадувала в інтерв'ю Василю Овсієнку, «бо й для мене Україна – це було щось святе» (Овсієнко, 2002). Уже в шкільні роки слово «Україна» для дівчини стало святинею, а при прослуховуванні національного гімну її серце «починало битися сильніше» (Овсієнко, 2002).

Після встановлення у ході Другої світової війни на заході України окупаційної радянської влади Оксана Попович долучилася до юнацької мережі Організації українських націоналістів (ОУН). Тут пройшла ідеологічний вишкіл та розпочала пропагандистську діяльність як провідниця місцевої жіночої сітки ОУН у Городенківському районі. Приблизно на початку 1944 р. прийняла присягу та стала членом ОУН на псевдо «Маруська» (Овсієнко, 2002). Після переведення на Коломийщину перейшла у підпілля й стала кур'єром при відділі пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН. 12 січня 1945 р. на маршруті до Космача попала в облаву у с. Іспас Коломийського району, де її затримали представники каральних органів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС). При спробі втечі отримала поранення в груди та ногу, що у подальшому призвело до інвалідності. Під час арешту представилася вигаданим прізвисьмом та ім'ям – «Петрушак Варвара Петрівна», – під яким О. Попович і засудили в липні 1945 р. Покарання відбувала у таборах Воркути (Предшахтна), Комі АРСР (станції Мукерка та Адак), Красноярську. Після смерті диктатора Йосифа Сталіна та хвилі лібералізації й реабілітаційних процесів у серпні 1956 р. повернулася в Україну й перейшла на своє справжнє прізвище.

Після працевлаштування обліковцем у Станіславському відділенні «Енергозбуту» разом з мамою переїхала в с. Крихівці поблизу Станіслава (нині Івано-Франківськ). Тут проводила просвітницьку роботу серед колег. Зокрема в спілкуванні з Миколою Титаренком, Володимиром Гордеєвим та іншими висловлювала незадоволення радянською владою, її політикою зросійщення, відсутністю демократії тощо. У листуванні в 1961 р. зі Степанією Данилихою, з якою разом відбувала покарання, звинувачувала останню в зраді тих переконань та ідей, за які раніше боролася. При цьому стверджувала, що «ідею самостійності ніхто не вирве у нас, не дивлячись на масове ренегатство, зраду і малодушність, які породжує доба жорсткої реакції» (ГДА СБУ в Івано-Франківській обл. Оп. 1. Спр. 10950. Т. 2. Арк. 156). Саме така її позиція згодом підштовхнула до підтримки дисидентського руху та активного залучення у нього.

Упродовж 1959–1974 рр. Оксана Попович спільно з подругою Любою Лемик-Возняк та

чоловіком сестри Іваном Скрипником долучилася до збору та розповсюдження самвидавної літератури. Один із діячів самвидавного руху публіцист Микола Рябчук стверджував: «самвидав... поширювався через приятелів. Тобто все це йшло: друзі своїм друзям, ті своїм друзям, і так далі...» (Чукур, 2008). А дисидент Ігор Калинець згадував: «...тоді люди були страшно голодні на літературу. Людей, причетних до передруків, масово арештовували...» (Соловей, 2023). Попри небезпеку від цієї діяльності дисидентка стала однією з ланок розповсюдження забороненої літератури в Івано-Франківській області, яку отримувала за посередництва Івана Скрипника з Києва від письменника Бориса Антоненка-Давидовича. Зокрема, науковець Б. Паска характеризував її як основного постачальника забороненої літератури для учасників Городенківської групи дисидентів (Паска, 2018–2: 26). У доповідних записках слідчі Комітету державної безпеки (КДБ) при Раді Міністрів (РМ) Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) розглядали О. Попович як «активний зв'язок об'єктів справи «Блок» – ЗАЛИВАХИ, МЕШКО та ЧОРНОВОЛА, причетну до їх антирадянської діяльності» (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1033. Арк. 118).

У переліку поширюваних дисиденткою праць були: «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби, статті Валентина Мороза («Космач – бастион опору», «Репортаж із заповідника імені Берії», «Серед снігів», «Хроніка опору», «Мойсей і Датан») та Бориса Антоненка-Давидовича, журнал «Український вісник» (випуск 2 за травень 1970 р.) та ін. Коли у ході розслідування кримінальної справи за звинуваченням Валентина Мороза у неї 1 червня 1970 р. робили обшук, то вилучили «збірник ворожих документів, у якому вміщена поема Г. ЧУБАЯ “Вертеп” антирадянського змісту» (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1033. Арк. 201). Поряд з літературою, яку отримувала від однодумців, Оксана Попович спільно з Любою Лемик-Возняк у пивниці будинку останньої налагодила самостійний друк самвидаву (Овсієнко, 2002).

Вагомий вплив на її становлення як дисидентки мали два провідні діячі руху опору 1960–1980-х рр. – Оксана Мешко та Валентин Мороз. Першу в середовищі опозиціонерів з повагою називали «бабою Оксаною» або «козацькою матір'ю». Моральну силу й авторитет дисидентки визнавали навіть вороги, оскільки, за спогадами, один з представників КДБ стверджував: «Якби п'ять таких бабусь на Україну – все КГБ мало б інфаркт» (Овсієнко, 1998). Під її орудою О. Попович займалася збором коштів і їх подальшою

передачею політичним в'язням. Зокрема, під час інтерв'ю В. Овсієнку вона згадувала про свою поїздку до Івана Дзюби (Овсієнко, 2002). Метою цієї діяльності була допомога та надання моральної підтримки тим, хто її найбільше потребував. Як згодом стверджував Осип Зінкевич: «Вона знала, що це значить, коли про тебе – в підвалі тюрми, за залізними ґратами, чи за колючими дротами – коли про тебе хтось пам'ятає. Тоді людина оживає. Вона знає: боротьба не пішла намарно. Хтось про тебе згадує. Хтось продовжує те, чого тобі не довелося завершити» (Огнева, 2021: 21).

З іншим чільним представником дисидентського руху, В. Морозом, О. Попович познайомилася завдяки Любі Лемик-Возняк. Будинок останньої став пристановищем для багатьох опозиціонерів, зокрема, тут певний час жила дружина політв'язня Раїса Мороз із сином. Саме сюди після завершення терміну першого ув'язнення й прибув дисидент. Стараннями В. Мороза виникла неформальна івано-франківська група захисту політв'язнів, до складу якої увійшла й Оксана Попович (Паска, 2018–1: 106).

При цьому Р. Мороз була знайома з правозахисницею ще з весни 1966 р., коли та з Л. Лемик-Возняк прибула від О. Мешко із запрошенням від дисидентів Надії та Івана Світличних відвідати Київ (Овсієнко, 2012). У своїй книзі спогадів «Проти вітру» про цю подію вона записала: «Візит цей став для мене доленосним, бо з нього почалося знайомство не лише з родиною Л. Лемик-Возняк, а й з киянами та львів'янами, моїми друзями...» (Мороз, 2012: 76). А Оксану Попович вона характеризувала як «гостру на язик і нестриману» людину, яка прямо в громадському транспорті першому зустрічному могла прочитати лекцію на тему української мови та національної гідності (Мороз, 2012: 125).

Однією з форм правозахисної діяльності дисидентки було її залучення до різноманітних петиційних кампаній. Так, у грудні 1969 р. вона приєдналася до заяви «Знову камерні справи?» 16-х колишніх політв'язнів (у тому числі Валентина Мороза, В'ячеслава Черновола, Ірини Сенік). Її адресували Голові Президії Верховної Ради УРСР з протестом проти практики засуджень в ув'язненні, приводом для чого став суд над одеським дисидентом Святославом Караванським. Цю заяву опублікували в першому випуску «Українського Вісника» (1970 р.) та передавали по радіо «Свобода» (Карасик, 2005).

Після арешту Валентина Мороза 1 червня 1970 р. співробітники КДБ провели обшуки на квартирах колишніх політв'язнів у Львові, Києві

та Івано-Франківську. У Л. Лемик-Возняк у цей час гостювала О. Попович, щодо якої провели брутальну процедуру натільного обшуку (Черновіл, 2006: 290). Після цього її, за спогадами Раїси Мороз, разом із 8-річним сином Морозів Валентином посадили у «бобик» (радянський позадорожник УАЗ-469, який використовували працівники КДБ), де вони змушені були сидіти впродовж усього обшуку (Мороз, 2012: 123). Після засудження В. Мороза Івано-Франківський обласним судом на 9 років позбавлення волі та 5 років заслання О. Попович 1 грудня 1970 р. направила заяву на адресу голови Верховного суду УРСР із проханням скасувати цей вирок як несправедливий. При цьому дисидентка стверджувала, що громадськість міста Івано-Франківська була ним здивована й обурена, а «9 років – це знищення людини» (ГДА СБУ в Івано-Франківській обл. Оп. 1. Спр. 10950. Т. 1. Арк. 206).

Опозиційна діяльність дисидентки не залишилася поза увагою репресивних органів влади. Під час оперативної розробки КДБ Городенківської групи в 1974 р. її учасник Микола Гуцул під час допитів вивів репресивні органи на слід О. Попович. Через хворобу дисидентки 17 липня 1974 р. проти неї працівники КДБ відкрили окрему кримінальну справу № 93. Проте вже вранці 2 жовтня 1974 р., одразу після виписки з лікарні внаслідок операції на стегнову кістку, дисидентку затримали і доставили в прокуратуру. Наступного дня О. Попович офіційно заарештували за звинуваченням в «антирадянській агітації й пропаганді». Серед причин арешту, згідно зі статтею Надії Світличної в журналі «Новий шлях» (ч. 5, 1980 р.), було й прохання правозахисниці до знайомих надіслати 25 карбованців на допомогу політв'язням (Огнева, 2021: 49). Оскільки затримання й арешт були несподіваними, а функціональний стан здоров'я (пересувалася на милицях) не дозволив швидко зібратися, то необхідні в ув'язненні речі їй передавала Л. Лемик-Возняк. В очікуванні суду О. Попович тримала 48 діб голодування протесту. При цьому 17 листопада 1974 р. в камері вилучили доповнення до показів, слідством трактовані як наклепницькі та антирадянські, направлені проти національної політики комуністів в Україні (Карасик, 2001: 125).

Під час судового процесу її намагалися підтримувати лише сім'я Люби Лемик-Возняк, Дарія Возняк та Раїса Мороз. Як згадувала остання: «Треба було хоч так підтримати Оксану, бо вже не було кому це зробити: усіх друзів на той час засуджено...» (Мороз, 2012: 125). 14 січня 1975 р. Івано-Франківський обласний суд засудив О. Попович

за статтею 62 ч. 2 Кримінального Кодексу УРСР на 8 років колоній суворого режиму та 5 років заслання. За послідовну боротьбу з радянським режимом її судили як «особливо небезпечну рецидивістку» (ст. 26 КК УРСР) (Карасик, 2005).

Друге ув'язнення Оксана Попович відбувала у жіночій колонії суворого режиму ЖХ–385/3–4 в Мордовії (селище Барашево, Теньгушовський р-н Мордовської АРСР). Ця зона була єдиною в СРСР, де утримували жінок-політв'язнів. У зазначений період поряд із нею каралися такі відомі дисидентки, як Ірина Сенік, Ірина Калинець, Надія Світлична, Стефанія Шабатура та ін. Пізніше, у вересні 1981 р., разом із О. Попович у колонії перебували Раїса Руденко, Тетяна Великанова, Тетяна Осипова, Ірина Ратушинська, Ольга Гейко, Галина Барац, Лагле Парек, Лідія Дороніна та ін. Також дисидентка застала у таборі підпільниць з ОУН Дарію Гусяк і Марію Пальчак. А в 1975 р., під час відвідин лікарні чоловічого відділення Барашево, О. Попович познайомилася з відомим поетом Василем Стусом (Овсієнко, 2002). Це знайомство не обмежалося короткочасним спілкуванням, оскільки в жовтні того року вона спільно з іншими жінками-політв'язнями тримала голодування протесту з вимогою забезпечити відомого дисидента належним лікуванням в ув'язненні (Захаров, 1997). На думку багаторічного політв'язня радянських концтаборів та дослідника дисидентського руху В. Овсієнка, саме приклад О. Попович та інших ув'язнених діячів національно-визвольного руху 1940-х – середини 1950-х рр. слугував зразком героїзму для нового покоління борців за незалежність України (Овсієнко, 2018: 220).

Через інвалідність і відсутність бажання працювати на радянську владу Оксана Попович відмовилася від табірної роботи – пошиття рукавиць. Як згадувала її співкамерниця Надія Світлична, керівниця жіночої зони капітан Зубкова погрозувала покарати непокірну ув'язнену, оскільки та «не надається до «перевиховання» примусовою працею» (Огнева, 2021: 49). З ініціативи Ірини Сенік правозахисниця вчилася вишивати, однак давалося це їй складно. Як згодом вона зазначала у своєму інтерв'ю: «допоки мене Іра не навчила – то, каже, треба всі хрестики рівно класти. А то один туди, а другий сюди – а я думаю, що ж так погано? Так що то вже вона мене навчила» (Овсієнко, 2002).

В умовах перебування в ув'язненні О. Попович продовжила свою правозахисну діяльність. Зокрема, брала участь у масових одноденних голодуваннях протесту (30 жовтня 1976 р. у День політв'язня; 12 січня 1977 р. – до 5-ї річниці

репресивної хвилі 1972 р.; 4 жовтня 1977 р. у день відкриття Белградської Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ)). Учасники цих голодувань вимагали звільнити українців-політв'язнів і припинити переслідування за національні переконання (Карасик, 2005).

Перебуваючи за колючим дротом у Барашево, Оксана Попович продовжувала долучатися до багатьох заходів, організованих політичними в'язнями. Так, 5 грудня 1976 р. підтримала лист політв'язнів-вірмен до Президії Верховної Ради СРСР із закликом легалізувати «Національну об'єднану партію Вірменії» й провести референдум з питання самовизначення Вірменії. Згодом підписала звернення до Ватикану, Всесвітньої Ради Церков, урядів і парламентів держав-підписантів Гельсінських угод щодо порушень прав людини в СРСР на прикладі репресій проти священника-дисидента Василя Романюка (Карасик, 2005). Підписанти стверджували, що «це злочин не проти однієї людини, а супроти всіх християнських Церков і віруючих усіх релігій. І якщо в цій справі не буде відгуку, це рівнозначне заохоченню для режиму чинити нові злочини супроти Церкви» (Діяльність УГГ, 2008).

З ініціативи Оксани Мешко 3 лютого 1979 р. О. Попович записали разом із окремими іншими політв'язнями в Українську Гельсінську групу (УГГ) – правозахисну організацію, що мала на меті знайти населення із Загальною декларацією прав людини, сприяти виконанню гуманітарних статей Гельсінських угод, збирати та розповсюджувати інформацію про факти їх порушень в УРСР тощо. Вступ до УГГ відбувся зі збереженням певної конспірації, однак, як згадувала дисидентка: «я знала, бо вона так езопівською мовою написала. То я кажу: «То я не маю нічого проти – якщо треба, то треба»» (Овсієнко, 2002).

З огляду на важкі умови утримання та погане здоров'я дисидентки в таборах небайдужі намагалися привернути увагу громадськості до складного становища О. Попович. У 1975 р. на Світовому жіночому конгресі в Мехіко (Мексика) українські громадські організації провели акцію зі звільнення її та інших українських жінок-політв'язнів (Рух опору, 2010: 511). Українська делегація розповсюджувала портрети ув'язнених, влаштовувала пресконференції, виставки, інформували про репресії тощо. Представники Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО) того ж року влаштували демонстрацію під посольством СРСР в Оттаві (Канада) й спробували передати подарунки О. Попович та іншим жінкам-політв'язням (Рух опору, 2010: 571). Другого жовтня 1978 р. на

захист дисидентки до Президії Верховної Ради СРСР, Міжнародного Червоного Хреста і Комісії захисту прав людини при ООН звернулася Ініціативна група захисту прав інвалідів СРСР. У зверненні вона повідомляла про поширення в колоніях і тюрмах на інвалідів системи примусової непосильної праці, табірних покарань тощо (Карасик, 2001: 125).

Із метою «перевиховання» її у надії схилити до співпраці 15 травня 1981 р. О. Попович привезли в Івано-Франківськ на побачення з матір'ю та сестрою. Проте 7 серпня 1981 р., не досягнувши бажаного ефекту, її повернули назад. Через таку стійкість В. Овсієнко відносив її до когорти тих, хто «до кінця витерпіли неволю в нелюдських умовах і зберегли свої душі незаплямованими» (Овсієнко, 2018: 233). А 28 жовтня 1982 р. правозахисницю етапували з колонії у селище Молчаново Томської області на заслання. Будучи безробітною, без жодного державного утримання, вона виживала завдяки передачам від матері та подруги Л. Лемик-Возняк (Овсієнко, 2002). Попри таке непевне становище, дисидентка категорично відмовлялася від пропозицій КДБ просити про помилування у першого секретаря Центрального комітету (ЦК) Комуністичної партії України (КПУ) Володимира Щербицького. Тому на засланні в Молчаново відбула повний термін (5 років), а 2 жовтня 1987 р. повернулася до мами в Івано-Франківськ. Загалом за свої переконання та участь у національно-визвольному русі О. Попович перебувала в умовах ув'язнення і заслання 24,5 роки (Карасик, 2005).

Після звільнення правозахисниця продовжила свою громадську діяльність, ставши 7 липня 1988 р. членкинею-засновницею Івано-Франківської обласної філії Української Гельсінської Спілки (УГС). В організації вона активно співпрацювала з такими відомими дисидентами, як Люба Лемик-Возняк, Богдан Ребрик, Василь Стрільців, Опанас Заливаха та ін. У цей час вони в основному проводили засідання з обговоренням поточної суспільно-політичної ситуації в УРСР та регіоні, поширювали інформаційні листки інформаційно-пресової служби УГС, проводили індивідуальну роботу з пропаганди програмних ідей

організації тощо (Кобута, 2013: 133). Проте після перетворення у квітні 1990 р. УГС на Українську республіканську партію дисидентка відмовилася в неї вступати й розірвала контакти з іншими учасниками (Овсієнко, 2005).

Останні роки життя О. Попович проживала в Івано-Франківську у квартирі № 70 на вул. Молодіжна, 50. Проводила вона їх у самотності під опікою соціальних служб. А в інтерв'ю характеризувала себе наступними словами: «Я не митець, не науковець, і – мушу вас розчарувати – я не є навіть пересічною жінкою, бо в мене нема власної сім'ї. Найчастіше таких людей називають невдахами» (Овсієнко, 2005). Життєвий шлях багаторічної борчині з комуністичним режимом обірвався 22 травня 2004 р. у віці 81 рік. Її поховали 24 травня 2004 р. на Центральній алеї почесних громадян міського цвинтаря (м. Івано-Франківськ). За заслуги перед Українською державою указом Президента України Віктора Ющенка № 937/2006 від 8 листопада 2006 р. її посмертно нагородили орденом «За мужність» I ступеня. Того ж року з нагоди 30-річчя УГГ правозахисниці посмертно вручили пам'ятну медаль «В'язням сумління» Міжнародної амністії. А 22 травня 2018 р. у межах програми «Івано-Франківськ – місто героїв» було відкрито анотаційну дошку на фасаді будинку, де проживала націоналістка-дисидентка.

Висновки. Таким чином, участь Оксани Попович в українському дисидентському русі найяскравіше проявилася у правозахисній діяльності та поширенні самвидавної літератури. Зокрема, вона активно долучалася до різноманітних петиційних кампаній, а 3 лютого 1979 р. увійшла до складу УГГ. Важливий вплив на її становлення як правозахисниці відіграли дисиденти Оксана Мешко та Валентин Мороз, із якими вона активно комунікувала на рубежі 1960-х – 1970-х рр. Радянському режиму, який двічі прирік О. Попович на тривалі терміни позбавлення волі й заслання, не вдалося зламати її волю бо боротьби. Незалежно від місця перебування дисидентки, на волі чи в умовах ув'язнення, вона завжди проявляла чітку антирадянську позицію та принципово відстоювала проукраїнські погляди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блонар М. Нарис життєвого шляху Ірини Сенік (1926–2009): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2022. № 9 (51). С. 301–319.
2. ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
3. ГДА СБУ в Івано-Франківській обл. – Галузевий державний архів Служби безпеки України в Івано-Франківській області.

4. Діяльність Української Гельсінської Групи з захисту прав віруючих. 2008. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/diyalnist-ukrajinskoji-helsinskoji-hrupy-z-zahystu-prav-viruyuchyh/>.
5. Захаров Б. Овсієнко Василь Васильович. Інтерв'ю. 1997. URL: <https://museum.khpg.org/1321393033>.
6. Зінкевич О. (Ред.). Рух опору в Україні 1960–1990 : Енциклопедичний довідник. Київ : Смолоскип, 2010. 804 с.
7. Карасик С. Оксана Попович. *Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод. Т. 1. Особистості*. Харків : Фоліо, 2001. С. 124–126.
8. Карасик С. Попович Оксана Зенонівна. 2005. URL: <https://museum.khpg.org/1113936659>.
9. Каргальова Л. (Упор.). Страсна дорога Оксани Мешко: до 115-річчя від дня народження української дисидентки, правозахисниці, члена Української Гельсінської групи. Полтава, 2020. 24 с.
10. Кобута С. Івано-Франківська обласна філія Української Гельсінської спілки (1988–1990 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Вип. 23–24. С. 130–136.
11. Мороз Р. Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня. Харків : Права людини, 2012. 288 с.
12. Овсієнко В. Мешко Оксана Яківна. 1998. URL: <https://museum.khpg.org/1113917338>.
13. Овсієнко В. Мороз Раїса Василівна. Інтерв'ю. 2012. URL: <https://museum.khpg.org/1363602920>.
14. Овсієнко В. Попович Оксана Зенонівна. Інтерв'ю. 2002. URL: <https://museum.khpg.org/1121202927>.
15. Овсієнко В. Світло людей : Мемуари та публіцистика. Київ : КЛІО, 2018. 512 с.
16. Огнева Л. Кассандри за колючим дротом. К., 2021. 62 с.
17. Паска Б. Валентин Мороз: прапор українського дисидентства. Івано-Франківськ : Фоліант, 2018. 366 с.
18. Паска Б. Городенківська група: до історії руху дисидентів в Україні. *Історія в школі*. 2018. № 10/12. С. 25–28.
19. Ревегук В. Оксана Мешко, козацька матір. *Рідний край*. Полтава, 2007. № 2 (17). С. 184–193.
20. Романюк І. Стежок багато, а дорога одна. Івано-Франківськ, 2012. 448 с.
21. Соловей Е. Самвидав в Україні: 20 запитань, що пояснюють процес, контекст і безстрашність. 2023. URL: <https://chytomo.com/samvydav-v-ukraini-20-zapytan-shcho-poiasniuiut-protses-kontekst-i-bezstrashnist/>.
22. Тарнашинська Л. Михайлина Коцюбинська: «Бути собою» : бібліогр. нарис. Київ : НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2005. 59 с.
23. Чорновіл В. Твори : в 10 т. Т. 3 : Український вісник. Випуски I–VI. Київ : Смолоскип, 2006. 978 с.
24. Чукур А. Інтерв'ю з Миколою Рябчуком. 2008. URL: <https://samizdatcollections.library.utoronto.ca/interviews/ru/mykola-riabchuk>.

REFERENCES

1. Blonar M. (2022) *Narys zhyttievoho shliakhu Iryny Senyk (1926–2009): za materialamy arkhivno-kryminalnoi spravy [Sketch of the life path of Iryna Senyk (1926–2009): based on the materials of the archival and criminal case]. Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats DDPU imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of humanitarian sciences: a collection of scientific works of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. History series, 9 (51). 301–319. [in Ukrainian].*
2. Chornovil V. (2006) *Tvory : v 10 t. T. 3 : Ukrainskyi visnyk. Vypusky I–VI [Works: in 10 volumes. Volume 3: Ukrainian Herald. Issues I–VI]*. Kyiv : Smoloskup. 978. [in Ukrainian].
3. Chukur A. (2008) *Interviu z Mykoloiu Riabchukom [Interview with Mykola Ryabchuk]*. URL: <https://samizdatcollections.library.utoronto.ca/interviews/ru/mykola-riabchuk>. [in Ukrainian].
4. *Diialnist Ukrainskoi Helsinskoï Hrupy z zakhystu prav viruiuchykh [Activities of the Ukrainian Helsinki Group for the Protection of the Rights of Believers]*. 2008. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/diyalnist-ukrajinskoji-helsinskoji-hrupy-z-zahystu-prav-viruyuchyh/>. [in Ukrainian].
5. *HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine]*.
6. *HDA SBU v Ivano-Frankivskii obl. – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy v Ivano-Frankivskii oblasti [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine in the Ivano-Frankivsk region]*.
7. Karasyk S. (2001) *Oksana Popovych [Oksana Popovych]. Ukrainka Hromadska Hrupa sprianniia vykonanniia Helsinskykh uгод. T. 1. Osobystosti – Ukrainian Public Group for Promoting the Implementation of the Helsinki Agreements. T. 1. Personalities*. Kharkiv : Folio. 124–126. [in Ukrainian].
8. Karasyk S. (2005) *Popovych Oksana Zenonivna [Popovych Oksana Zenonivna]*. URL: <https://museum.khpg.org/1113936659>. [in Ukrainian].
9. Kartalova L. (Comp.). (2020) *Strasna doroha Oksany Meshko: do 115-richchia vid dnia narodzhennia ukrainskoi dysydyntky, pravozakhysnytsi, chlena Ukrainskoi Helsinskoï hrupy [The Passion of Oksana Meshko: to the 115th anniversary of the birth of the Ukrainian dissident, human rights defender, member of the Ukrainian Helsinki Group]*. Poltava. 24. [in Ukrainian].
10. Kobuta S. (2013) *Ivano-Frankivska oblasna filii Ukrainskoi Helsinskoï spilky (1988–1990 rr.) [Ivano-Frankivsk regional branch of the Ukrainian Helsinki Union (1988–1990)]*. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriiia – Bulletin of the Precarpathian University. History*, 23–24, 130–136. [in Ukrainian].
11. Moroz R. (2012) *Spohady druzhyny ukrainskoho politviaznia [Windward. Memories of the wife of a Ukrainian political prisoner]*. Kharkiv : Prava liudyny. 288. [in Ukrainian].
12. Ohnieva L. (2021) *Kassandry za koliuchym drotom [Cassandras behind barbed wire]*. Kyiv. 62. [in Ukrainian].
13. Ovsienko V. (1998) *Meshko Oksana Yakivna [Meshko Oksana Yakivna]*. URL: <https://museum.khpg.org/1113917338>. [in Ukrainian].

14. Ovsienko V. (2002) Popovych Oksana Zenonivna. Interviu [Popovych Oksana Zenonivna. Interview]. URL: <https://museum.khpg.org/1121202927>. [in Ukrainian].
15. Ovsienko V. (2012) Moroz Raisa Vasylivna. Interviu [Moroz Raisa Vasylivna. Interview]. URL: <https://museum.khpg.org/1363602920>. [in Ukrainian].
16. Ovsienko V. (2018) Svitlo liudei : Memuary ta publitsystyka [The light of people: Memoirs and journalism]. Kyiv : KLIIO. 512. [in Ukrainian].
17. Paska B. (2018) Horodenkivska hrupa: do istorii rukhu dysydyntiv v Ukraini [Horodenka group: to the history of the dissident movement in Ukraine]. *Istoriia v shkoli – History at school*, 10/12, 25–28. [in Ukrainian].
18. Paska B. (2018) *Valentyn Moroz: prapor ukrainskoho dysydyntstva [Valentyn Moroz: the flag of Ukrainian dissidence]*. Ivano-Frankivsk : Foliant. 366. [in Ukrainian].
19. Revehuk V. (2007) Oksana Meshko, kozatska matir [Oksana Meshko, Cossack mother]. *Ridnyi krai – Homeland*. Poltava, 2 (17), 184–193. [in Ukrainian].
20. Romaniuk I. (2012) *Stezhok bahato, a doroha odna [There are many paths, but there is only one road]*. Ivano-Frankivsk. 448. [in Ukrainian].
21. Solovei E. (2023) Samvydav v Ukraini: 20 zapytan, shcho poiasniuiut protses, kontekst i bezstrashnist [Self-published in Ukraine: 20 questions explaining process, context and fearlessness]. URL: <https://chytomo.com/samvydav-v-ukraini-20-zapytan-shcho-poiasniuiut-protses-kontekst-i-bezstrashnist/>. [in Ukrainian].
22. Tarnashynska L. (2005) *Mykhailyna Kotsiubynska: «Buty soboiu» : bibliohr. Narys [Mykhailyna Kotsiubynska: “Be yourself”: bibliographical essay]*. Kyiv : NBU im. Yaroslava Mudroho. 59. [in Ukrainian].
23. Zakharov B. (1997) Ovsienko Vasyl Vasylovych. Interviu [Ovsienko Vasyl Vasylovych. Interview]. URL: <https://museum.khpg.org/1321393033>. [in Ukrainian].
24. Zinkevych O. (Ed.). (2010) *Rukh oporu v Ukraini 1960–1990 : Entsyklopedychnyi dovidnyk [Resistance Movement in Ukraine 1960–1990: Encyclopedic Guide]*. Kyiv : Smoloskyp. 804. [in Ukrainian].